

Szerkesztői előszó

Életünk elmúlt másfél évtizedében egymást érik a válságok. A 2008-ban kirobbant pénzügyi válságból alighogy kilábalunk, jött a Covid-járvány okozta megrázkódtatás, majd az orosz–ukrán háború kiváltotta energiaválság. Mindezek háttérében egyre komolyabb negatív hatásaival jelen van a klímaváltozás okozta globális krízis, amelynek egyik súlyos következménye a migrációs válság.

Ernst F. Schumacher közgazdász a modern technikát teszi felelőssé a bajokért. Azt a fajta technikát, amely nem ismer el semmilyen önkorlátozó elvet. Sem a nagyság, sem a sebesség, sem az erő tekintetében. Következésképpen nem rendelkezik az önszabályozás, önkorrekció, öntisztulás képességével. Ellentétben a természettel, mely úgyszólván mindig tudja hol és mikor kell megállni. Minden természetes dologban mérték van a dolgok nagyságában, sebességében és erejében. Schumacher „Jó munkát” (Good Work) című művében a modern gazdaság növekedési hajlamáról a következő tömör megállapítást teszi: *„A modern ipari rendszert egy beépített növekedési hajlam jellemzi; nem képes igazán működni, csak ha növekszik. A »stabilitás« szó kikerült a szótárból és a »stagnálás« került helyébe. Az állandó növekedés nem valamilyen cél érdekében történik, hanem magáért a növekedésért van. Senkit sem érdekel ennek végső formája. Nincs ilyen; nincs »telítődési pont«”* (Schumacher, 1979, 34. o).

Az a bevallott vagy be nem vallott meggyőződés áll a fenti folyamat mögött, hogy a növekedésnek végső soron nincsenek korlátai (sem erőforrás, sem a hulladékot és a szennyezést semlegesítő kapacitás szempontjából), továbbá egyértelműnek tűnik az is, hogy a gazdasági növekedés és a társadalmi jólét növekedése között pozitív összefüggés van. A „Közös Jövők” ENSZ-jelentésben olvashatjuk az alábbi gondolatot: *„Először láttuk bolygónkat az űrből a XX. század derekán. Lehet, hogy a történészek majd úgy ítélik meg, hogy ez a látvány az emberi gondolkodásmódot jobban megváltoztatta, mint a kopernikuszi forradalom a XVI. században; amely feltárva azt, hogy nem a Föld a világmindenség közepe, megrendítette az emberiség önmagáról alkotott képét. Az űrből egy kicsiny és törékeny golyót látunk, amelyen nem az emberi alkotások uralkodnak, hanem a felhők, az óceán, a növényzet és a szárazföldek”* (Közös Jövők 23. o.). Az ENSZ-jelentés válasz kívánt lenni az 1972-ben publikált „Növekedés határai” (Limits to Growth) modelljének végkövetkeztetésére, miszerint a földi korlátok miatt az egyetlen megoldás a túlélésre a „nulla növekedés”. A Brundtland ENSZ Bizottság által megfogalmazott fenntartható fejlődés (Sustainable Development) elve, nem vitatva a korlátok létét, azt a reményt fogalmazza meg, hogy létezhet olyan fejlesztési-fejlődési mód, amely nem rontja a jövő generációk esélyeit a hosszú távú túlélésre. Feltételezi, hogy a jelen generáció képes lehet oly módon élni, hogy nem használja el az erőforrásokat, és végzetesen nem szennyezi el a Földet. Élhető

jövőt hagy a jövő nemzedékeknek. Maga a fogalom az elmúlt 35 évben rendkívül népszerű lett, ugyanakkor legalább annyira kiüresedett. Sokan mint jól hangzó reklámszlogent, mint áruvédjegyet használják. Az úgynevezett fejlődést azonosítják a növekedéssel, és ez nemhogy a jövő generáció esélyeit rontja, de sok esetben a jelen generáció társadalmi jólétét sem növeli, vagy ha igen, a GDP-növekedéshez képest csak töredékesen.

Adam Smith a modern közgazdaságtan atyja, aki mint az tudott, az etika professzora volt, leírja, hogy a profit motiválta üzleti történések mögött van egy rejtett erő és folyamat (amit ő „láthatatlan kéznek” nevez), amely végső soron a közjó gyarapodását eredményezi. A rejtett erőről, a láthatatlan kézről erősen megoszlik a közgazdászok véleménye. Az alábbiakban két Nobel-díjas közgazdász homlokegyenesen eltérő véleményét idézzük. Joseph Stiglitz 2010-ben nyílt levelet tett közzé a Financial Timesban, amelyben a következőket írja: *„A láthatatlan kéz azért volt láthatatlan, mert ott sem volt. Kevesen érvelnének ma amellest, hogy a bankok menedzserei saját érdekeiket követve a világ-gazdaság jólétét mozdítják elő.”* (Stiglitz, 2010) Korunk másik nagy hatású közgazdásza egészen másként vélekedik. Amartya Sen egyenesen azt javasolja, hogy térjünk vissza Adam Smith eredeti kapitalizmusfelfogásához. Amartya Sen úgy tartja, hogy a kapitalizmus fogalmát megengedhetetlenül leegyszerűsítve használjuk; a piaci tranzakciókra és profitmotivációkra szűkítjük le, valamint arra, hogy a jövedelmek a magántulajdon alapján képződnek. Kifejti, hogy a bizalom, a tisztesség és az önmérséklet Smith rendszerében elengedhetetlenül fontos tényező volt (Sen, 2003). Smithnek egy olyan felfogást tulajdonít, miszerint a piac csak egyike azon intézményeknek, ahol a gazdasági tranzakciók lejátszódhatnak. Szerinte az intézmények széles körére van szükség, a gazdasági ügyletek színtere nem csak a piac lehet. Nem elegendő azt az elvet vallani, hogy amit a piac nem tud kielégítően megoldani, azt bízunk az államra. Meg kell keresnünk, hogy a különböző funkciókat milyen intézmények képesek a legjobban ellátni. Nem új kapitalizmusra van szükség, hanem a piaczgazdaság korlátainak a megismerésére. Egy így felfogott kapitalizmus nyilvánvalóan kevésbé érzékeny a válságokra, az intézmények széles körére támaszkodva a stabilitása jóval nagyobb (Sen, 2003).

Nos, ha optimisták akarunk lenni, akkor Amartya Sen álláspontját fogadhatjuk el. Ellenkező esetben, amennyiben a „láthatatlan kéz” (kellő rásegítéssel) nem hat, és a mélyben e rejtett mechanizmus nem a társadalmi közjót szolgálja, a „közrossz” jut érvényre. Pigou erről az 1920-ban megjelent „A jólét gazdaságtana” (The Economics of Welfare) című könyvében ír. Amennyiben a negatív externáliákat nem internalizáljuk a piac rendszerébe, a közjó helyett többségbe kerülnek a közrosszak. Szomorú kilátás, hogy ezt a „kicsiny és törekeny kis golyót” (a Földet) emberi szempontból szinte a semmiért tesszük tönkre. Komoly vita van arról, hogy a jövő generációk érdekeit is figyelembe vevő, a fenntarthatóság irányába mutató megoldások milyen irányban és milyen szinten keresendők.

Jelenleg jó megoldásnak tűnik az ipar 4.0 irányába való elmozdulás, az emberi munkának intelligens eszközökkel való helyettesítése. Vagyis az emberi munka kiváltása a mesterséges intelligencia eszközrendszerével. Fenntarthatósági szempontból azonban komoly gond, hogy olyan erőforrást – az emberi munkát – akarjuk kiváltani, amely hordozóinak, az embereknek a létszáma robbanásszerűen növekedik a Földön. (Nagyon elgondolkodtató összefüggésekre világított rá e témában Ferenc pápa magyarországi látogatásán a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen elmondott beszédében.)

Az ipar 4.0 hívei mondják, hogy nem gond ez a fenntarthatósági anomália, hiszen a mesterséges intelligencia által termelt javakból és szolgáltatásokból elláthatók lesznek az emberek. Mintegy forradalmi lépésnek tekintik az emberek nagy hányadának felszabadítását a munka alól. Amennyiben ezalatt a sokszor emberhez méltatlan „bér-munkát” értjük, talán még valóban megoldás ez a felszabadítás. Maga a munka azonban az ember lényege. Jól tudta ezt már Voltaire is, hiszen a következőképpen fogalmazott az 1759-ben megjelent *Candide* című regényében: „*Midőn az ember az Éden kertjébe bocsáttatott, azért bocsáttatott be oda, hogy művelje azt, hogy dolgozzék s ez azt bizonyítja, hogy az ember nem tétlenségre született*” (Voltaire, 1759).

A másik kérdés pedig az, hogy milyen szinten oldhatók meg a fenntarthatóság problémái (a szinterek a globális, nagy regionális, pl. EU, állami szint, települési vagy a háztartások szintje). A válasz csak az lehet, hogy nyilván mindegyik szintérnek megvan a szerepe. A problémát azonban abban látom, hogy túl nagy a centralizáció, és jelentősen csökkent a szerepe a regionális, helyi, háztartási szinteknek (ez jellemző az utóbbi évek Magyarországra is). A szintekkel kapcsolatban figyelemre méltó Teréz anyának az alábbi mondata: „*Ha mindenki söpörné a maga portáját, az egész világ tiszta lenne*”.

Könyvünk fő gondolata a válság, kilábalás, fenntarthatóság, ez egy pozitív folyamatot feltételez. A 17 tanulmány (közvetve vagy közvetlenül) ebben a gondolatkörben íródott. Mivel a szerzők a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatói, kutatói, a természettudományi írások most kimaradtak a könyvből. Megoldást ne várjon tőlünk a tisztelt olvasó. Reméljük azonban, hogy a publikált írások hatására a jövőben értékes írások és megoldások születnek.

Szlávik János